

K. PICHLIK—V. VÁVRA—J. KRÍŽEK:

ČERVENOBÍLÁ A RUDÁ

(Praha, Naše Vojsko, 1967 472 o.)

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom világtörténelmi jelentősége, az egyetemes emberi haladás folyamatában betöltött meghatározó helye és következményei ma már vitathatatlanok. Most, amikor az 50. évforduló megünneplésére készülnek világszerte, természetesen, hogy az emlékezet távoli homályából újra felelevenítésre kerüljenek a fél évszázad előtti események, és a történelmi távlatból, az újabb ismeretek birtokában kapnak értékelést

nemcsak a tények, hanem a szereplők is. Ennek során számos olyan probléma kerül újra napirendre — vagy most először —, melyek tudományos feltárásával egy-egy esemény valóban az őt megillető helyre kerül a történelmi értékelésben. Ezzel járulhatnak a történészek leginkább hozzá, hogy az emberek valóban teljesebb, átfogóbb képet alakíthassanak ki maguknak a Nagy Októberi Szocialista Forradalmat megelőző és az azt követő időszak nem-

zetközi és nemzeti vonatkozású kérdéseiben.

E tudatformáláshoz járult hozzá a csehszlovák szerzői kollektíva a „Červenobilá a rudá”¹ című munkájával.

A könyv központi kérdése: az önálló csehszlovák hadsereg megeremeléséért folytatott harc, amely sajátosan fonódott egybe az önálló csehszlovák állam létrehozásáért vívott küzdelemmel. A szerzők azon cseh és szlovák katonák tevékenységének történetét írták meg, akik a legkülönbözőbb államok egyenruháját viselve végigharcolták az első világháborút, majd részt vettek az oroszországi forradalmakban és polgárháborúban — a barrikád mindkét oldalán.

A szerzők tudományos alapossággal és ennek következtében rendkívül világos vonalvezetéssel és tárgyilagossággal bogozzák ki az egyes szálakat, mutatják be a különböző politikai törekvéseket. Ezekből érthetővé válik az első világháború előtti és alatti cseh nemzeti felszabadító irányzatok kialakulását és egymással való szembekezdését előidéző okok és körülmények bonyolult rendszere is. Az önálló cseh állam létrejöttének legfőbb akadályá az Osztrák-Magyar Monarchia volt. E rendszer gyűlölete vált a fő eszmei és érzelmi kapoccsá, mely összefűzte a cseh nemzet felszabadításáért küzdőket. A cseh burzsoázia politikusainak különböző nagyhatalmakhoz fűződő kapcsolatai azonban ugyanakkor el is határolták egymástól a megoldás útjára vonatkozó elképzeléseket.

Az első világháború kitörése fordulópontot jelentett a cseh nemzeti mozgalom további kibontakozásában. A külföldön élő cseh és szlovák emigráns politikusok elérkezettnek látták az időt az önálló lépések megtételéhez, politikai célkitűzéseik realizálásához. Két fő csoportosulás jött létre, az egyik Franciaországban, a másik Oroszországban. Mindkettő az Osztrák-Magyar Monar-

chia rendszerének bukását, az önálló csehszlovák állam megeremelését tűzte napirendre és közvetlen feladatának tekintette az önálló csehszlovák alakulatok létrehozását.

A szerzők a krónikás módszerével adnak képet a párizsi Csehszlovák Nemzeti Tanács létrejöttének körülményeiről, a Masaryk² professzor köré tömörült politikusok tevékenységéről és a francia kormányhoz fűződő kapcsolatairól. Önálló cseh katonai alakulatok jöttek létre, és ezek — külföldi állampolgárságuk miatt — elsősorban a francia idegenlégió keretében működtek Észak-Afrika, illetve Franciaország hadszínterein.

Oroszországban az első világháború előtt mintegy 100 000 cseh élt, főleg Ukrajnában (kb. 50 000-en), továbbá Pétervárott, Moszkvában és más ipari városokban. Nagyobb szervezetük volt Kijevben, Pétervárott, Moszkvában és Varsóban, de ezek a szervezetek egymással nem voltak kapcsolatban. Az önálló csehszlovák állam programját a kijevi csoport dolgozta ki. A szerzők helyesen körvonalazzák e szervezet helyét és szerepét a cári Oroszországban és ebből következően érthetővé teszik az olvasó számára, miért alapozta politikai koncepcióját a cári rendszer segítségére. A kijevi csoport már 1914 szeptemberében létrehozta az önálló csehszlovák zászlóalját, amelynek katonái orosz egyenruhát hordtak és különbségtételül piros-fehér szalagot viseltek. A zászlóalj elsősorban felderítésekben, hírszerző feladatok végrehajtásában vett részt.

A külföldi emigránsok aktivizálódásának bemutatásával párhuzamosan a szerzői kollektíva vizsgálja az osztrák-magyar hadseregbe mozgósított csehek és szlovákok helyzetét és politikai hangulatát is. Ezek a katonák igekeztek mielőbb „kilépni” a császár szolgálatából és tömegesen adták meg magukat Szerbiában éppúgy, mint Oroszor-

1 Červenobilá a rudá — Piros-fehér és vörös. A piros-fehér annak a szimbolizálása, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében szolgáló csehszlovák katonák piros-fehér jelzést viseltek. (piros zászlajuk volt és fehér kendőt viseltek). A kötet tizenegy fejezetből áll. Az egyes fejezetek tartalmi ismertetése a munka jellegéből eredően nem lenne célravezető, ezért csupán néhány kérdésre kívánok kitérni, olyan problémák felvetésére, melyek érdeklődésre tarthatnak számot a magyar hadtörténészek körében.

2 Masaryk professzor, az osztrák parlament képviselőjeként két külföldi útja során nyíltan fellépett Ausztria ellen. Ennek következtében 1914 őszén Olaszországban tett útjáról már nem térhetett haza és Genfben telepedett le. Itt megkezdte politikai programjának előkészítését. 1915 tavaszán az „Independent Bohémia” című memorandumát megküldte Londonban és Párizsban élő cseh politikai vezetőknek. 1916 elején M. Benessel együtt létrehozta Párizsban a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot, amelynek elnöke lett. A főtítkárs Beneš, tagjai pedig Dürich, dr. Štefanik voltak (62. o.).

szágban. 1914—15-ben különös gyorsasággal terjedt a monarchia hadseregének cseh egységeiben az osztrákkellenesség, amely ugyanakkor egyesítette magában az abban az időben uralkodó antimilitarista és nacionalista eszméket, az oroszbarát és „össz-szláv” gondolatot. A szerzők megjegyzik — és jogosan —, hogy egy nem teljes jogú nemzet nacionalizmusáról volt itt szó, mely a Habsburg monarchia és a háború ellen lázadt és számolt Közép- és Délkelet-Európa kis népeinek nemzeti felszabadító törekvéseivel is (48. o.).

1915-ben megelénkült a csehszlovák emigráció politikai tevékenysége. A két koncepció versenyre kelt egymással. A kérdés az volt, melyik politikai program győz: a cári barát kijevi vagy a köztársaság párti Masaryk-féle. Erre az időszakra Masaryk tekintélye megerősödött. A Csehszlovák Nemzeti Tanácsot a francia és az angol diplomácia a csehszlovák külföldi mozgalom egyedüli képviselőjének ismerte el. Briand, francia miniszterelnök 1916 februárjában kihallgatáson fogadta Masarykot. A párizsi csoport megerősödése és nemzetközi tekintélyének megszilárdulása növelte a cári kormány érdeklődését is a cseh kérdés iránt. Bár, mint a szerzők megállapítják, a cári rendszer vezetésének nem volt konkrét politikai programja a csehszlovák kérdésben, a közép-európai viszonyokat a maga elképzelései szerint kívánta rendezni és cseppet sem volt ínyére a nyugati hatalmak befolyásának esetleges növekedése e területen. Ezért nem csekély erőfeszítéseket tett a franciaországi csehszlovák mozgalom gyengítésére, elsősorban a kijevi csoport tevékenységének elismerésével.

A párizsi csehszlovák csoport természetesen nem mondott le az oroszországi csehszlovákok támogatásáról. Ezek megnyerésére a tanács 1916 nyarán teljhatalmú képviselőjeként Oroszországba küldte egyik tagját, Dürichet. Dürich azonban önálló politikát kívánt folytatni és 1917 januárjában a cári minisztérium jóváhagyásával megalakította az Oroszországi Csehszlovák Nemzeti Tanácsot. Működése azonban nem volt hosszú életű, mert közben kitört a februári forradalom, a kijevi csoport a cárizmus bukásával talaját veszítette és a pétervári csehszlovák csoport előretörésével Oroszországban is érvényre jutott a Masaryk-koncepció. Az ideig-

lenes kormány külügyminisztere, Miljukov, Masaryk személyes jó barátja volt, természetesen elismerte kormányának nevében a párizsi Csehszlovák Nemzeti Tanácsot a csehszlovák nemzeti mozgalom legfelső külföldi szervének. 1917 májusában Masaryk Oroszországba, Pétervárra érkezett (és csak 1918 márciusában távozott az országból). Jelenléte nemcsak az oroszországi csehszlovák mozgalom további alakulására volt jelentős, hanem elsősorban az oroszországi csehszlovák katonai alakulatok jellegének kialakítására, fejlődésének irányára volt meghatározó befolyással. Ezek az egységek alkották később az ún. csehszlovák légiót.

A szerzői kollektíva e munkában részletes összefoglalást ad az 1917. évi katonapolitikai helyzetről, különös tekintettel azokra a hadszínterekre, ahol cseh, illetve szlovák katonák tevékenykedtek (Észak-Afrika, az olasz, orosz frontok stb.). Áttekintést adnak ennek keretében a különböző hadseregekben működő csehszlovák katonai alakulatok helyzetéről, harctevékenységéről, létszámáról is. Ezzel a módszerrel vezetnek be tulajdonképpen az olvasót abba a helyzetképbe, ami az októberi oroszországi eseményeket jellemzi.

Oroszország békekötési törekvései Németországgal az antant hatalmak elégedetlenségét váltotta ki. Ügynökök, politikusok hada érkezett Pétervárra, hogy segítséget adjon az ideiglenes kormánynak a háború folytatását célzó politikája érvényesítéséhez és a bolsevisták elleni harcához. Ebben a helyzetben a csehszlovák emigránsok Kerenskijeket támogatták és az önálló nemzeti állam programját látták veszélyeztetve a németekkel való békekötésben. Ez a politikai álláspont a legmesszebbmenő támogatásra talált, elsősorban a francia kormánynál. Miről van tehát szó? Egyrészt az önálló csehszlovák állam jogos követeléséről és a csehszlovák katonák nemzeti szabadságáért folyó küzdelméről, másrészt az imperialista törekvésekről Európa „kedvező” rendezésének kérdésében, s végül a kibontakozó orosz proletárforradalom elfojtásáról. A csehszlovák légió létrehozásának, tevékenységének kérdését tehát nem lehet elválasztani az adott időszak nemzetközi viszonyainak bonyolult összefüggéseitől. Ennek megértése teljes mértékben sikerült e munkában.

Külön fejezet tárgyalja ama cseh és szlovák munkások, valamint parasztek helyzetét, politikai hangulatát és magatartását, akik a légióval ellentétes úton haladtak, akik a csehszlovák kommunisták felvilágosító munkája eredményeképpen nem tévesztették utat. Ezek a csehszlovákok megtalálhatóak Kronstadtban, Pulában, Cattaronánál, az orosz — német arcvonal különböző szakaszán, harcoltak a békéért és szolidaritásukat fejezték ki az orosz munkások forradalma iránt.

Rendkívül érdekes tényeket ismeretnek a szerzők az Októberi Szocialista Forradalom után kialakult oroszországi helyzetről az imperialisták — nem utolsósorban Amerika távol-keleti terveiről és e tervekben a csehszlovák légió helyéről és szerepéről. Masaryk úgy döntött, hogy — mivel Ukrajnán át a helyzet nem kedvező a csehszlovák egységek hazavitelére — Szibérián keresztül szállíttatja Csehországba a csapatokat. Ehhez francia segítséget is kaptak. Lenin pedig utasította a területi bizottságokat, hogy kövessenek el mindent a csehszlovák légió mielőbbi Vlagyivosztojkaba érkezésének érdekében (172. o.). Lenin nem utolsósorban azért is kívánta a légió mielőbbi elszállítását, nehogy a jól kiképzett és felfegyverzett csapatokat a szovjethatalomra törő intervenciók erői felhasználhassák. Ezzel a kérdéssel foglalkozva a szerzők érdekes adatokat hoznak az amerikai, pontosabban wilsoni japánellenes koncepció bemutatására, melyben Wilson igen nagy figyelmet szentel a csehszlovákok felhasználásának lehetőségeire.

1918 júniusában Omszkban egyesült a csehszlovák egységek pénzai és cseljabinszki csoportja, és ez egyet jelentett a szovjetellenes arcvonal megnyitásával a Volgánál. A csehszlovák egységek magatartása és májusi szovjetellenes fellépése okainak elemzése túllépi az ismertetés kereteit, bár igen érdekes és a magyar olvasók előtt kevésbé ismert eseménytörténetről van szó. A szerzők megállapítják, hogy a légió szovjetellenes felkelése nemcsak azzal veszélyeztette komolyan a Szovjetköztársaság létezését, hogy néhány hétig elvágta az európai Oroszországot Szi-

bériától, hanem azzal is, hogy elvágta az utat keletre Vlagyivosztojkig és a cseh erők nyugat felé összpontosultak. Ebben az időben az északi és déli oroszországi kikötőkben pedig kihajóztak és partraszálltak az antant intervenciók csapatai. A Baltikumot, Ukrajnát és a Kaukázus egy részét a német és az osztrák csapatok tartották megszállva. Dél-Oroszország területén a volt cári táborkok gyűjtötték csapataikat. A szovjethatalom területileg az európai Oroszország központi részére korlátozódott.

A forradalom védelmében, a polgárháború különböző arcvonalain — a barrikád túlsó oldalán — azonban ott voltak a cseh és szlovák hazafiak ezrei is, akik a Vörös Hadsereg internacionalista ezredeiben, a különböző partizánalakulatokban vívtak hősi harcokat.³

A kötet kilencedik, tizedik és tizenegyedik fejezete az 1918-as közép-európai eseményekkel foglalkozik: így többek között az Osztrák-Magyar Monarchia k. u. k. hadseregének szétesésével, a Habsburg-rendszer szétbomlása utáni helyzettel, a magyar októberi válsággal, a szlovákiai kérdéssel, az 1918. év végén kialakult magyar—szlovák kapcsolatokkal. Értékelik azokat a körülményeket, amelyek az önálló csehszlovák állam létrejöttével és a csehszlovák hadsereg fejlődésére befolyással voltak.

Zárszóban a szerzők könyvük céljáról szólna megállapítják, hogy a cseh és a szlovák katonák sorsa az első világháborúban sokkal bonyolultabb volt, semmint az azt átélők képzelték volna. A könyv célja sem az volt, hogy valamit elítéljen vagy felmentsen. A kor teremtette emberekről írtak, igyekeztek megmagyarázni, miért tettek úgy, ahogy cselekedtek, mi volt tetteik következménye, hogy megadják „az őket megillető helyet a történelemben” (419. o.).

Megállapítják, hogy a történelemben örökre bevonult az a tény, hogy a csehszlovák légió katonáinak tízezrei önként készen álltak a szabadságért, nemzetük önállóságáért folytatott harcra, de fegyverrel a kezükben felléptek a Szovjetköztársaság ellen, ezzel lehetővé tették, hogy Oroszországban teljes

3 A Vörös Hadseregben 1918 őszén kb. 4000 cseh és szlovák harcolt azokon a kisebb létszámú csoportokon kívül, amelyek a különböző szovjet alakulatokban és más szovjet szervezetekben tevékenykedtek. A távol-keleti arcvonalon harcoló csehszlovákok harci útja lényegében megegyezik a magyar internacionalistákéval.

erővel fellángoljon a polgárháború és az intervenció. De a történelemben az is belekerül, hogy a katonák többsége megtagadta a harc folytatását, amikor felismerte, hogy az orosz nép ellen harcol és olyan ügyért, amelynek semmi köze sincs saját népe felszabadulásához. Ez azon emberek tevékenységének volt köszönhető, akik nem tértek le a forradalmi internacionalizmus útjáról.

Pichlik—Vávra—Křížek munkája közel 480 oldal terjedelmű és rendkívül sokrétű, bonyolult, számos más kérdés-komplexummal összefüggő témának feldolgozását tűzte célul. Megállapításai, következtetései — éppen logikus érveléseik eredményeképpen — világosak, elfogadhatók. Külön érdemük, hogy kellő mértékben és formában helyet biztosítanak a csehszlovák öröskatonának, a csehszlovák kommunisták tevékenységének bemutatására is, túl azon a kereten, amely az önálló csehszlovák állam és hadserege megeremtésével

kapcsolatos nemzeti és nemzetközi helyzetértékelés ad.⁴

Igen figyelemre méltó a kötet illusztrációja, számos kép hozza még közelebb az olvasóhoz a régmúlt idő eseményeit. Kevésnek tartom azonban a vázlatokat. A három vázlat számszerűen is kevés, és különösen a szibériai hadszíntér eseményeit bemutató harmadik vázlat, nem sok segítséget ad az olvasónak az áttekintés megkönnyítéséhez.

A munka stílusa gördülékeny, szabatos kifejezések, találó jelzők bizonyítják, hogy a szerzők a legteljesebb mértékben „otthon” vannak a témában.⁵ Nagyon kár, hogy ez a könyv, amely a monográfiával szemben támasztható követelményeknek és igényeknek teljes mértékben megfelel, tudományos apparátussal nem rendelkezik — ez nagyon csökkenti tudományos forrásként való felhasználását.

Godó Agnes

⁴ A szerzők a kötet végén külön fejezetben foglalkoznak a csehek és szlovákok oroszországi tevékenységével 1919—1920-ban.

⁵ A szerzőktől már a kötetet megelőzően is igen értékes tanulmányokat közöltek a csehszlovák történelmi folyóiratok. Így V. Vávra: A szovjetellenes intervenció előkészítése Oroszország északi részén 1918-ban. *Histoire a Vojenství*, 1963. 1. száma; V. Vávra: Francia dokumentumok a csehszlovák légió szovjetellenes fellépésének előkészítéséről. *HV*, 1963. 3. szám; J. Křížek: A csehszlovák légió szovjetellenes fellépése és az antant viszonyának megváltozása a csehszlovák határvidék felszabadító mozgalmának hatására, 1918-ban. *HV*, 1966. 1. szám és J. Křížek: T. G. Masaryk és a csehszlovák légió fellépése 1918 tavaszán. *Ceskoslovenský časopis historický*, 1966. 5. szám.